

Bir Şey Anlat(maya Çalış)mak H. Paul Grice'a Eleştirel Bir Bakış

Yard. Doç. Dr. R. Levent AYSEVER*

Özet

Konuşan kişi dinleyen kişiye bir şey anlatmaya çalışırken ya dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunmaya, ya dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunmaya, ya da dilsel iletilerle dilötesi iletilerde bulunmaya çalışır. Kendi çözümlemesinde dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz anlatma biçimini (kendi deyişiyle “doğal olmayan yoldan bir şey anlatma”yı, “anlatıcının özel bir durumda bir şey anlatmaya çalışmasını”) temele alan H. Paul Grice, dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunduğumuz anlatma biçimini (“doğal yoldan bir şey anlatmaya çalışma”yı) anlatma kavramının dışında tutar ve temel anlatma biçimi dışında kalan anlatma biçimlerinin ona dayanılarak açıklanabileceğini ileri sürer. Böyle bir açıklamayı da “yönelim”, “işbirliği ilkesi” ve “nitelik, nicelik, bağıntı, tarz buyrukları” ve “konuşma sezdirileri” kavramlarına dayanarak yapar. Grice’ın bu anlatma çözümlemesi, dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunmayı dışarıda bıraktığı; temel anlatma biçimini açıklamak için başvurduğu “işbirliği ilkesi”, “nitelik ... buyrukları” ve “konuşma sezdirileri”, türemiş anlatma biçimi olan dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunduğumuz anlatma biçiminde geçerli kavramlar olmadığı için anlatma edimini her yönüyle ortaya koyan bir çözümleme değildir. Ancak, “işbirliği ilkesi” “nitelik ... buyrukları” ve “konuşma sezdirileri”nin , dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz anlatma biçimini açıklamakta önemli katkıları olan kavramlardır; daha da önemlisi, onun “yönelim” kavramını hesaba katmayan bir çözümleme düşünülemez.

Anahtar sözcükler: bir şey anlat(maya çalış)mak, anlatma biçimleri, yönelim, Grice, dilsel anlatım, dilsel ileti, dildışı anlatım, dildışı ileti, dilötesi ileti

Abstract

When the Speaker means something to the Hearer, he tries to give either non-linguistic messages by non-linguistic expression, or linguistic messages by linguistic expression, or over-lingu-

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

istic messages by linguistic expression. H. P. Grice, building upon the way of meaning in which we try to give over-linguistic messages by linguistic expressions (i.e. "non-natural meaning, in other words "utterer's occasion meaning") in his meaning analysis, rules out the way of meaning in which we try to give non-linguistic messages by non-linguistic expression (i.e. "natural meaning") by distinguishing it from the concept of meaning something and argues that all the other ways of meaning would be explained in terms of this basic way of meaning; and for him, this can be done only on the basis of the concepts of "intention", "co-operative principles", "maxims of quality, quantity, relation and manner", and "conversational implicatures".

Grice's analysis of meaning does not seem to account for the act of meaning totally in that it does not consider the way of meaning in which we try to give non-linguistic messages by non-linguistic expressions, and his basic concepts except "intention" cannot describe the way of meaning in which we try to give linguistic messages by linguistic expressions. However, his basic concepts mentioned above, provide us with advantages in explaining the way meaning in which we try to give over-linguistic messages by linguistic expressions; above all, it seems, without taking into consideration his concept of "intention" no analysis can be done.

Keywords: meaning something, the ways of meaning, intention, Grice, linguistic expression, linguistic message, non-linguistic expression, non-linguistic message, over-linguistic message

Anlam sorununa geleneksel yaklaşım, anlamı sözcük ya da tümce gibi dilsel anlatımların, üretildikleri iletişim ortamlarından bağımsız olarak taşıdıkları içerik olarak görür ve onun dil-zihin-dünya üçgenindeki yerini saptama çalışır. Eski Yunan düşüncesinden başlayarak yirminci yüzyılın ikinci yarısına dek dil felsefesine rakipsiz egemen olan ve yirminci yüzyılın başına dek anlamı, dilsel anlatıma karşılık gelen, tasarım (ide) ya da düşünce gibi zihinsel bir içerik, yirminci yüzyılın ilk yarısında dilsel anlatımın içinde yaşadığımız dünyada göndermede bulunduğu nesne, olgu ya da durum olarak değerlendirilen bir yaklaşımdır bu. Anlamı iletişim ortamı dışında arayan geleneksel yaklaşım karşılık, onu bir de iletişim ortamında arayan bir başka yaklaşım daha vardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu yaklaşım, anlamı, belli bir iletişim ortamında, konuşan kişinin kendisinin dinleyen kişi ya da kişilere bir şey anlatmak amacıyla ürettiği tümce gibi dilsel anlatımların, o iletişim ortamında taşıdığı içerik olarak görür. Kullanımcı olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşıma göre, bir dilsel anlatımın belli bir iletişim ortamında taşıdığı içerik olarak anlamı, konuşan kişinin o iletişim ortamında yerine getirdiği dilsel davranışı yöneten kurallar belirler. Dili bir davranış olarak görmek bakımından dilbilimci Leonard Bloomfield, ruhbilimci Charles Osgood, felsefeci Willard van Orman Quine'la; herhangi bir insan davranışı olmaktan çok özel bir davranış biçimi olarak görmek bakımından ikinci dönemdeki Ludwig Wittgenstein'la birleşir. Dilsel davranışı özel bir davranış olarak görmek bakımından Bloomfield, Osgood ve Quine'dan; sonsuz çeşitlilikte bir oyun olmaktan çok kuralları belli bir oyun olarak görmek bakımından da ikinci dönemdeki Wittgenstein'dan ayrılan kullanımcı yaklaşım

mın,¹ öğretilerini anlatma anlat(maya çalış)ma (*meaning*) kavramından yola çıkarak iki ayrı doğrultuda geliştiren iki önemli temsilcisi vardır: söz edimleri (*speech act*) kuramının kurucusu John L. Austin² (1911-1960) ve konuşma sezdirileri (*conversational implicatures*) öğretisinin sahibi H. Paul Grice (1913-1988). Bu yazıda, bir iletişim ortamında konuşan kişinin yerine getirdiği dilsel davranış olarak anlat(maya çalış)ma edimi konusunda başta yapılacak bir çözümlemenin ışığında, Grice'in anlat(maya çalış)ma kavramı irdelenecektir.

I. Türkçede “anlatmak” derken ANLATTIĞIMIZ, daha doğrusu ANLATMAYA ÇALIŞTIĞIMIZ ya da ANLATMAK İSTEDİĞİMİZ³ her zaman aynı değildir:

1. “Gördüklerini olduğu gibi anlattı” derken, kişinin gördüğü şeyleri ayrıntılı bir biçimde BETİMLEDİĞİNİ; “Sana anlatacağım şeyler var” derken, kişiye VERECEK HABERLERİMİZ olduğunu; “Daveti neden geri çevirdiğini anlattı” derken, kişinin daveti geri çevirme nedenlerini AÇIKLADIĞINI anlatmaya çalışırız.
2. “Roman neyi anlatıyordu?” diye sordüğümüzde ya da “Film kent insanını anlatıyordu” dediğimizde anlatmaya çalıştığımız, romanın, filmin bir şeyi KONU EDİNMEŞİdir.
3. “Bize serüvenlerini anlattı” derken, kişinin başından geçen heyecanlı olayları HİKAYE ETTİĞİNİ anlatmaya çalışırız.
4. Bütün bu örneklerde “...’ derken ... olduğunu anlatmaya çalışırız”, ya da “Kaşlarını kaldırarak onaylamadığını anlattı”, “Bakışlarıyla bana bir şeyler anlatmak istiyordu” derken, kişinin, karşısındaki ya da karşısında olduğunu varsaydığı kişi ya da kişilere, bir şey yaparak ya da bir tümce söyleyerek BİR ŞEY AKTARMAYA, BİR ŞEY İLETMEYE ya da kısaca BİR İLETİDE BULUNMAYA ÇALIŞTIĞINI anlatmak isteriz.⁴

II. Bizi burada ilgilendiren anlamında ‘anlatmak’, işte bu sonuncu anlamında “anlatmak”tır; yani BELİRLİ BİR İLETİŞİM ORTAMINDA, İLETİDE BULUNAN KİŞİNİN, İLETİNİN ALICISI KİŞİYE, ÜRETTİĞİ BİR ANLATIM ARACIĞIYLA BİR İLETİDE BULUNMASI, BULUNMAYA ÇALIŞMASIdır.

1 Biraz daha ayrıntı için bkz., R. Levent Aysever, “Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle”, John R. Searle, *Söz Edimleri*, çev. R. Levent Aysever (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), s. 10 vd.

2 Austin'in kuramının ana hatları için bkz., a.g.e., s. 12-26.

3 Anlatmak, Grice'in da gösterdiği gibi, bir yönelim (niyet) işidir. Bu nedenle bu yazı boyunca ‘anlatmak’ yerine birçok yerde ‘anlatmaya çalışmak’, ‘anlatmak istemek’ denildi. Başlıktaki parantezli yazım biçimiyle anlatılmaya çalışılan budur.

4 Örnek tümceler *Büyük Larousse*'tan alınmıştır.

Ancak bu noktada hemen, çözümlenmeye çalışılan ediminin, iletişim sırasında iletide bulunan kişinin yerine getirdiği bir edim olduğunu vurgulamak gerekir. Bu edim, iletişim sırasında alıcının yerine getirdiği ANLAMA edimiyle karıştırılmamalıdır. Anlatmak, anlama edimiyle ilişkisinde, iletişim sırasında iletide bulunan kişinin, iletmeye çalıştığı içeriğin iletinin alıcısı tarafından ANLAŞILMASI için kendisine düşeni yapması olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, burada bizi ilgilendirenin, iletişim sırasında İLETİDE BULUNAN KİŞİNİN PAYINA DÜŞENLER olduğunu söylemek yanlış olmaz.

İletişim ortamında iletide bulunan kişinin payına düşen, onun yerine getirmesi gereken en temel edim, alıcıya iletmeye çalıştığı içeriği alıcıya TAŞIYABİLECEK bir anlam üretmektir. Bir benzetmeyle dile getirecek olursak, iletide bulunan kişinin, alıcıya iletmeye çalıştığı şeyi taşıması OLANAKLI bir PAKET hazırlamasıdır.⁵ Bununla üç farklı yolu vardır. Örneklerle açıklamak gerekirse:

A. Arkadaşlarıyla birlikte ormana ava çıkan bir avcı, kuşları ürkütüp yerlerinden çıkarmak için kullandığı boruyu ARA ARA çalarak ormanın içinde ilerlerken, arkadaşlarından, artık sesini duyuramayacak ölçüde uzaklaşıp kayboluyor. Bunu fark edince onlara kaybolduğunu anlatmak amacıyla yanındaki boruyu SÜREKLİ çalmaya başlıyor.

İçinde bulunduğu durumda, avcının boruyu sürekli çalarak kaybolduğunu anlatmasının OLANAKSIZ olduğu söylenemez; ama aynı durumda avcının boruyu kuşları ürkütme amacıyla çaldığı biçimde çalarak kaybolduğunu anlatmasının OLANAKLI olduğu da söylenemez. İlkinde olanaklıdır, çünkü içinde bulunulan iletişim ortamında avcının boruyu sürekli çalması ile kaybolmuş olması arasında bir NEDEN-ETKİ ilişkisi kurulabilir; buna karşılık ikincisinde olanaksızdır, çünkü aynı durumda avcının boruyu kuşları ürkütme amacıyla çaldığında olduğu gibi çalmasıyla kaybolmuş olması arasında böyle bir ilişki kurulamaz. Paket benzetmesiyle dile getirecek olursak, söz konusu iletişim ortamında boruyu sürekli çalmak, "Kayboldum" iletisini taşıyabilecek bir "paket" olduğu halde boruyu ara ara çalmak değildir. Bu anlatma biçiminde, iletişim ortamında verici konumunda olan insan, yaptığı şeyle anlatmaya çalıştığı şey arasında bir neden-etki ilişkisi kurulabilir olmasına dayanarak bir iletide bulunmaya çalışır. Örneğimizi sürdüreceğ olursak, avcı, içinde bulunulan durumda borunun sürekli çalınması ile boruyu çalanın kaybolmuş olması arasında bir neden etki ilişkisinin kurulabilir olmasına dayanarak bir iletide bulunmaya çalışır. Avcı, arkadaşlarından, tanık oldukları şeye, yani av sırasında kuşları ürkütme amacıyla taşıdıkları av borunun sürekli çalınıyor olmasına, içinde yaşadıkları dünyaya ilişkin bilgileri anlamında ANSİKLOPEDİLERİnden bir di-

⁵ Alıcının yerine getirmesi gereken edim olan anlamayı da, bu noktada, iletide bulunan kişinin ürettiği anlatıma bakarak gerisindeki iletiye ulaşma; benzetmemizi kullanacak olursak, pakete bakıp içindekileri görmeye çalışma, ya da paketi açma edimi olarak tanımlayabiliriz.

zi bilgiyi ekleyip, onun NEDENine ulaşmalarını beklemektedir: Bir kişi eksik, çevrede bizden başka avlanan yok, bu boruyu o eksik kişi çalıyor olabilir ... av borusunun bir av sırasında sürekli çalınması sıradışı bir durum, boruyu çalan kişinin başına sıradışı bir iş gelmiş olabilir, av sırasında kaybolmak bu sıradışı işlerden biri, ... boruyu çalan kişi kaybolmuş olabilir. Elbette, alıcı kişinin bir borunun sürekli çalınıyor olmasına, ansiklopedisinden eklediği bilgiler farklılaştıkça, ulaştığı sonuçlar da farklılaşacaktır. Sözgeleşi, “Av sırasında kaybolmak sıradışı işlerden biridir” bilgisi yerine, “Av sırasında kendini vurmamak sıradışı işlerden biridir” bilgisi eklendiğinde, “Boruyu çalan kendini vurmuş olabilir” sonucu; bu son iki bilginin ikisi birlikte eklendiğinde, “Boruyu çalan ya kayboldu, ya da kendini vurdu” sonucu; başka bilgiler eklendiğinde de başka sonuçlar çıkacaktır.

B. Karısının dışarıda havanın nasıl olduğunu sorması üzerine, koca, pencereden bakıp yağmur yağdığını görünce, yağmur yağdığını anlatmak için “Yağmur yağıyor” diyor.

A türü anlatma biçiminde, iletinin vericisi, alıcıya iletmeye çalıştığı içeriği iletmeye çalışırken, anlatım ile ileti arasında kurulabilecek bir neden-etki ilişkisine dayanıyordu. Bu tür anlatma biçiminde ise, vericinin iletmeye çalıştığı içeriği iletmeye çalışırken dikkate aldığı şey, doğal ya da yapma bir dilin dizim, anlam ve kullanım bilgisi, kısaca doğal bir dilin uylaşmaları, yapma bir dilin uzlaşmalarıdır.⁶ Yağmur yağdığını anlatmak amacıyla ‘Yağmur yağıyor’ diyen kişi Türkçenin, ‘*It is raining*’ diyen İngilizcenin uylaşmalarını dikkate almaktadır. Sürücüye durmasını anlatmak için kavşakta kırmızı ışığı yakan otorite “trafikçe”nin, sürücüye durakta ineceğini anlatmak için otobüsteki zili çalan yolcu “otobüsçe”nin uzlaşmalarını göz önünde bulundurmaktadır. Verici, alıcının, anlatımın üretildiği dilin dizim, anlam ve kullanım bilgisine bakarak iletiye ulaşmasını bekler.

C. Soğuk bir kış günü arabayla yol alırken, yanındaki yolcunun daha hızlı gitmesini istemesi üzerine, sürücü yolcuya hızlı gitmenin tehlikeli olduğunu anlatmak amacıyla “Yolda buz var” diyor.

Bu sonuncu tür anlatma biçiminde, konuşan kişi iletisini taşıyacak “paket”i hazırlarken, her şeyden önce **B** türü anlatma biçiminde olduğu gibi bir dilin dizim, anlam ve kullanım bilgisini kullanır, ama onunla yetinmez, ona, **A** türü anlatma biçimlerinde olduğu gibi, içinde yaşanan dünyaya ilişkin bir dizi bilgiyi ekler. Bunu örneğimizi kullanarak açıklamaya çalışalım. Sürücü ‘Yolda buz var’ diyerek hızlı gitmenin tehlikeli olduğu iletisinden önce, yolcuya yolda buz olduğu iletisinde bulunur. Daha açık bir deyişle, sü-

⁶ Ulaşım da uzlaşım da temelde bir anlaşmadır. Ancak uylaşılarda anlaşmayı belirleyen doğal bir dili kullananların tamamıyla, uzlaşılarda Ahmet, Mehmet gibi belirli bir kişidir. Söz konusu olan uylaşım ise, anlaşmaya uymamak düşünülemez; uzlaşılarda ise anlaşmaya uymayı başka bir anlaşma ortaya atmak her zaman olanaklıdır.

rücü, yolcuya yolda buz olduğu yollu İKİNCİL bir iletide bulunarak, hızlı gitmenin tehlikeli olduğu yollu BİRİNCİL bir iletide bulunmaktadır. Onun, iletmek istediği bu birincil iletiyi, sözünü ettiğimiz ikincil iletiye yükleyerek, ya da bu ikincil ileti üzerinden yolcuya vermeye çalıştığını da söyleyebiliriz. Kısacası bu anlatma biçiminde iki katlı bir ileti söz konusudur. Sürücü, birincil iletisini yüklediği ikincil iletisini yolcuya ulaştırma-ya çalışırken belli bir dilin, örneğimizde Türkçenin bilgisini dikkate almakta; yolcudan da söz konusu iletiye ulaşmak için Türkçenin bilgisine başvurmasını beklemektedir. Ancak, onun karşısındaki yolcudan beklediği başka bir şey daha vardır: Bu ikincil iletiye ansiklopedisinden bir dizi bilgiyi ekleyerek bir ÇIKARIMDA BULUNMASI. Çünkü sürücü yolcuya asıl vermeye çalıştığı birincil iletiyi bu çıkarımın sonucu olarak sunmaktadır: Yolda buz var, buz zemini kayganlaştırır, ... arabanın tehlikesiz bir biçimde sürülmesini etkileyen etmenlerden biri arabanın yere tutunmasıdır, kaygan zeminler arabanın yere tutunmasını zayıflatır, bir arabanın hızı arttıkça yere tutunması zayıflar, arabanın yere tutunması zayıfladığında kaza yapma tehlikesi artar, ... hızlı gitmek tehlikelidir.

Burada bir noktanın belirtilmesi gerekir. A türü anlatma biçimleriyle bu C türü anlatma biçimlerinde vericinin, iletisini yükleyebileceği anlatımı seçerken dikkate aldığı, iletiye ulaşması için dinleyen kişinin başvurmasını beklediği şey, dünyaya ilişkin bir dizi bilgidir. Ancak, A türü anlatma biçimlerinde bu bir dizi bilgi verici ve alıcı kişiler tarafından OLGUSAL bir bağ kurmak için kullanılırken, C türü anlatma biçimlerin MAN-TIKSAL bir bağ kurmak için kullanılmaktadır. A örneğinde borunun sürekli ÇALINMASI ile boruyu çalan kişinin KAYBOLMUŞ OLMASI arasında bir NEDEN-ETKİ bağı kurulması söz konusuyken, C örneğinde yağmur yağdığı ÖNERMESİ ile hızlı gitmenin tehlikeli olduğu ÖNERMESİ arasında bir SEBEP-SONUÇ bağı kurulması söz konusudur. Bunları dikkate aldığımızda, bu son tür anlatma biçiminde, iletide bulunan kişinin yaptığının, bir çıkarımın ilk öncülünü verip, alıcının, ansiklopedisinden bir ya da bir dizi bilgiyi bu ilk öncüle eklemesini ve arkasından bir çıkarımda bulunmasını beklemek olduğunu söylemek yanlış olmaz.

III. Bir iletişim ortamında vericinin alıcıya bir iletide bulunmaya çalışırken başvurduğu anlatımlar biri DİLDIŞI, öteki DİLSEL olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Anlatımlar, belirtildiği gibi, vericinin alıcıya iletmeye çalıştığı içerik anlamında iletileri içinde barındıran “paket”ler, üzerinde taşıyan araçlardır. Dildedışı anlatımları, buna göre, iletide bulunmaya çalışan kişinin iletisini alıcısına ulaştırmaya çalışırken DOĞAL YA DA YAPMA BİR DİLİN DİZİM, ANLAM VE KULLANIM KURALLARI DIŞINDA hazırladığı “paket”ler olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar, yukarıdaki A örneğinde olduğu gibi birtakım olgulardır: Avcı, kaybolduğu iletisini, av sırasında kuşları ürkütmek amacıyla kullanılan av borunun sıradışı bir biçimde kullanılması olgusuna yüklemektedir. Daha açık bir biçimde söylemek gerekirse, “Kayboldum” iletisini taşıyan araç ya da paket sürekli çalan boru değil, bir borunun sürekli çalınmasıdır.

Buraya kadar söylenenlerden anlaşılmalı olsa gerekir, ama bir kez de açıkça dile getirmekte yarar var: Örneğimizdeki avcı, boruyu, av öncesinde arkadaşlarıyla yaptıkları “Kaybolan, boruyu sürekli çalacak” yollu bir anlaşmanın sonucunda sürekli çalıyor olsaydı, boruyu sürekli çalarken yaptığı, Türkçe ‘Kayboldum’un, o av sırasında oluşturdukları yapma dilindeki karşılığını “söylemek”ten başka bir şey olmazdı: Sürekli çalan boru, tıpkı ‘Kayboldum’ tümcesi gibi dilsel, yani BELİRLİ BİR DİLİN DİZİM, ANLAM VE KULLANIM KURALLARI İÇİNDE üretilmiş bir anlatım olurdu.

Bu noktada, anlatımlar açısından dildişi-dilsel ayırımının daha iyi anlaşılması bakımından iki örnek daha vermek yerinde olacaktır:

Aa. Fidyeye amacıyla kaçırılan bir çocuk, kendisini arayanların çok yakınlarda olduğunu, ama kendisinin nerede tutulduğunu bilmediklerini bilerek, yanında bulunan fidyecilere belli etmeden tutulduğu yer konusunda kendisini arayanlara bilgi vermek amacıyla, kendisini kaçırılan kişilere yüksek sesle “Ne olur beni öldürmeyin!” diye yalvarmaya başlıyor.

Ab. İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan askerlerince yakalanan bir Amerikan askeri, kendisini yakalayanların Almanca bilmediklerini anlayınca, o sırada bölgede casusluk amacıyla Amerikan askeri üniforması giymiş Almanların dolaştığı, İtalyanlara onlara rastladıklarında hemen bırakmalarının söylendiği yollu bilgiye de dayanarak, İtalyanlara kendisinin bir Alman askeri olduğunu anlatmak amacıyla, Almanca adına bildiği tek tümce olan ve “Limon ağaçlarının çiçek açtığı o ülkeyi biliyor musun?” anlamına gelen ‘*Kennst du das Land wo die Land Zitronen blühen?*’ tümcesini üretiyor.⁷

Bu iki örneğin ikisinde de, iletide bulunulmaya çalışılırken başvuru anlatımlar, ilk bakışta, dilsel anlatımlar gibi gelebilir. Evet, ortada sırasıyla Türkçenin ve Almancanın dizim, anlam kullanım kurallarına uygun bir biçimde üretilmiş iki tümce vardır. Ancak, vericinin iletmeye çalıştığı malzemeyi içine yerleştirdiği paketler bu tümceler değildir. İlkinde, kaçırılan çocuk, her ne kadar kendisini kaçırılanlara da bir şey anlatmaya çalışıyor görünüyorsa da, aslında kendisini arayanlara bir şey anlatmaya çalışmaktadır. Daha da önemlisi, onlara anlatmaya çalıştığı şeyi, yani iletisini yüklediği anlatım, ‘Ne olur beni öldürmeyin! Babam istediğiniz parayı verir’ tümcesi değil, ‘n-e-o-l-u-r-b-e-n-i-ö-l-d-ü-r-m-e-y-i-n-b-a-b-a-m-i-s-t-e-d-i-ğ-i-n-i-z-p-a-r-a-y-ı-v-e-r-i-r’ sesini vermesidir; kendisini arayanlardan beklediği, ‘Ne olur beni öldürmeyin! Babam istediğiniz parayı verir’ tümcesini değil, ses vermesini dikkate almalarını beklemektedir. Kaçırılan çocuğu arayanlardan ancak onun bu beklentisine uygun davrandıklarında söz konusu iletiye ulaşabileceklerdir. İkinci örneğe gelince, Amerikan askeri de, benzer bir biçimde, İtal-

⁷ Örnek, Searle’ün, Grice’in iletişim sırasında konuşan kişinin (vericinin) anlatmak istediği ile bu amaçla ürettiği tümcenin ait olduğu dilde taşıdığı anlam arasında kurduğu ilişkiye karşı çıkarken verdiği bir örnektir. Bkz. John R. Searle, a.g.e., s. 116 vd.

yan askerlerine anlatmaya çalıştığı şeyi 'Kennst du das Land wo die Land Zitronen blühen?' tümcesi değil, Almanca konuşması aracılığıyla anlatmaya çalışmaktadır; ellerine düştüğü İtalyan askerlerinden beklediği 'Kennst du das Land wo die Land Zitronen blühen?' tümcesini dikkate almaları değil, Almanca konuşmasını dikkate almalarıdır.

Bu noktada, dilsel-dildışı ayırımının daha iyi anlaşılması ve akla gelebilecek birtakım karşı örnekleri önlemek için iki ayırımın daha yapılması yerinde olacaktır. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, karşımızdakine bir şey anlatmaya çalışırken kullandığımız anlatımlar SÖZDİŞİ olabileceği gibi SÖZEL de olabilir. Daha açık bir biçimde söyleyecek olursak, anlatımlar, DOĞAL BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI İÇİNDE YER ALMAYAN öge ya da ögelerden oluşabileceği gibi, DOĞAL BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI İÇİNDE YER ALAN öge ya da ögelerden de oluşabilir. Yukarıdaki örneklere iki örnek daha eklersek bu ayırım daha iyi anlaşılacaktır:

Ba. Bir belediye otobüsünde yolculuk eden bir yolcu, sürücüyeye gelen ilk durakta ineceği iletisinde bulunmak için otobüsteki zili çalıyor.

Bb. Genç kız yeni aldığı elbiseyi gösterip beğenip beğenmediğini sorunca, arkadaşı, pek beğenmediğini anlatmak amacıyla dudaklarını büküyor.

Bu örneklerden avcı örneğinde (A) borunun çalınması, otobüs örneğinde (Ba) çalınan zil, elbise örneğinde (Bb) bükülen dudak hep sözdışı anlatımlardır. Ancak hemen vurgulamak gerekir: Sözdışı-sözel ayırımı açısından bakıldığında aralarında hiçbir fark olmayan (hepsi de sözdışı olan) bu üç anlatımdan A anlatımı dildışı, Ba ile Bb anlatımları ise dilsel anlatımlardır. Benzer biçimde, yine sözdışı-sözel ayırımı açısından bakıldığında, B örneğinde 'Yağmur yağıyor', C örneğinde 'Yolda buz var', Aa örneğinde 'Ne olur beni öldürmeyin', Ab örneğinde 'Kennst du das Land wo die Land Zitronen blühen?' hep sözel anlatımlardır, ama bunlardan yalnızca B örneğindeki 'Yağmur yağıyor' ile C örneğindeki 'Yolda buz var' dilsel anlatımlardır.⁸

Yapılması yerinde olacak ikinci ayırma gelince, bu, dilsel anlatımlar dikkate alınarak yapılabilecek ŞİFRESİZ-ŞİFRELİ ayırımıdır. Bu ayırım yapılırken göz önünde bulundurulmuş anlatımlardan biri, çocukların saklambaç oyununda ebe arkadaşlarında GİZLİ olarak yaptıkları "‘Elma’ dersem çık, ‘armut’ dersem çıkma" anlaşmasına dayanarak,

⁸ Dudak bükme gibi birtakım jest ve mimiklerin sözdışı anlatımlar olduğu sanırım çok açık; ama dildışı oldukları aynı ölçüde açık gelmeyebilir. Evet, farklı dillerin konuşulduğu birçok coğrafyada aynı biçimde kullanılan birtakım jest ve mimikler vardır. Sözel konuşma insanlar yolcu edilirken birçok coğrafyada el sallanır. Evet, televizyon ile sinemanın dünyayı küçük bir köye dönüştürdüğü günümüzde birçok jest ve mimik neredeyse her coğrafyada aynı biçimde kullanılmaya başladı. Sözel konuşma ile sinemanın günlük yaşamımızı bugünkü kadar derinden etkilemediği sıralarda, biz Türkçe konuşanlar, bir şeyi onaylamadığımızı, kabul etmediğimizi anlatmak için başımızı aşağıdan yukarıya kaldırdık; ama bugünlerde "Amerikanca" konuşanlarla birlikte başımızı sağa sola sallıyoruz artık. Bu ve benzeri durumlar jest ve mimiklerin de tıpkı sözcüklerle tümceler gibi bir dilin dizim, anlam ve kullanım kurallarına bağlı, kısaca dilsel olduğu gerçeğini gizliyor. "Güle güle" derken dudak bükmenize Türkçenin dizim bilgisi, dudak bükmeyi "evet" anlamında kullanmanıza Türkçenin anlam bilgisi, bir arkadaşınıza iyi yolculuklar dilemek amacıyla dudak bükmenize Türkçenin kullanım bilgisi izin vermez.

saklanan arkadaşlarına çıkmalarını anlatmaya çalışırken kullandıkları 'Elma', saklanmaya devam etmelerini anlatmaya çalışırken kullandıkları 'Armut' türü anlatımlardır. İkincisi ise, yine aynı çocukların yine ebe arkadaşlarından GİZLİ olarak yaptıkları, sözcüğü, 'Burnumu ellersem çık, kulağımı ellersem çıkma' anlaşmasına dayanarak saklanan arkadaşlarına çıkmaları ya da çıkmamaları iletilerinde bulunmaya çalışırken burunlarını ya da kulaklarını ellemeleri türünden anlatımlardır. İlk örneği verilen anlatımlara ŞİFRELE-SÖZEL-DİLSEL, ikinci örneği verilen anlatımlara da ŞİFRELE-SÖZDİŞİ-DİLSEL anlatım diyebiliriz.

IV. Kullandığı anlatımlar aracılığıyla konuşan kişinin dinleyen kişiye vermeye çalıştığı iletiler, DİLDİŞİ olabilir, DİLSEL olabilir, DİLÖTESİ olabilir. Yukarıda verilen A, Aa ve Ab örneklerinde dildışı anlatımlarla (borunun sürekli çalınması, 'Ne olur beni öldürmeyin ...' ve 'Kennst du das Land wo die Land Zitronen blühen?' seslerinin üretilmesi) vericinin alıcıya iletmeye çalıştığı içerik, kısacası ileti, dildışıdır. Burada bir iletinin dildışı olduğunu söylerken, ileti ile onun taşıyıcısı anlatım arasında bir neden-etki ilişkisi olduğu, iletinin vericisinin o anlatımla o iletilerde bulunmasını, iletinin alıcısının da o anlatımdan o iletiyi almasını olanaklı kılanın bu neden-etki ilişkisinden başka bir şey olmadığı anlatılmaya çalışılmaktadır. B, Ba ve Bb örneklerinde ise ileti dilseldir; yani ileti ile onu taşıyan anlatım (sırasıyla, 'Yağmur yağıyor' tümcesi, otobüste çalınan zil, bükülen dudak) arasında nedenli değil, NEDENSİZ, başka bir deyişle UYLAŞIMSAL bir ilişki vardır: Belli bir iletişim ortamında o anlatımı kullanmak, o iletilerde bulunmak sayılır. Dolayısıyla, iletilerde bulunmaya çalışan kişinin o anlatımla o iletilerde bulunmasını, iletiyi alacak kişinin de o anlatımdan o iletiyi çıkarmasını olanaklı kılan, anlatımın üretildiği dilin uyulaşmaları, başka bir deyişle o dilin dizim, anlam ve kullanım kurallarıdır. C örneğine gelince, bu anlatma biçiminde, her şeyden önce, yukarıda (II) belirtildiği gibi iki katlı bir ileti olduğu gözlerden kaçırılmamalıdır. Evet, bu anlatma biçiminde ikincil ileti ile anlatım arasında dilsel bir ilişki vardır, dolayısıyla da ikincil ileti düpedüz dilsel bir iletidir. Ne var ki, söz konusu olan birincil ileti olduğunda, ileti ile anlatım arasındaki ilişkinin dilsel olduğunu söylemek olanaklı değildir. Ancak, bu ilişkinin nedenli olmasından yola çıkarak bunun dildışı olduğunu söylemek de olanaklı değildir. Birincil ileti ile anlatım arasında dilin uyulaşmalarını içeren, ama onların ötesine geçip dünyaya ilişkin bilgiyi de kapsayan bir ilişki vardır: Bu bakımdan, C örneğindeki birincil ileti (hızlı gitmek tehlikeli) ile onu taşıyan anlatım ('Yolda buz var' tümcesi) arasında, dili varsayan ama onun da ötesinde bir dünya ansiklopedisini hesaba katan bir ilişki anlamında, DİLÖTESİ bir ilişki olduğunu; bunun için de bu birincil iletinin DİLÖTESİ bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

İletilerle ilgili olarak belirtilmesi gereken son bir nokta var: Dildışı bir ileti ancak dildışı anlatımlarla verilebilir; dilsel iletilerle dilötesi iletiler ise ancak dilsel anlatımlarla.

Elbette, bir iletişim ortamında, alıcı vericinin ürettiği sözel bir dildışı anlatımdan, söz-gelişi **Aa** ve **Ab** örneklerindeki “tümce”lerden, o “tümceler”i yöneten dizim, anlam ve kullanım kurallarına dayanarak, dilsel bir içerik de çıkarabilir: Ancak, söz konusu iletişim ortamlarında bu içerikler konuşan kişinin iletmeye çalıştığı içerikler, konuşan kişinin söz konusu anlatımlara yüklediği iletiler değildir: Dinleyen kişinin o anlatımlardan çıkardığı sonuçlardır yalnızca.

V. Grice birine bir şey anlatmaya çalışmanın⁹ her şeyden önce zincirleme bir yönelim (intention) işi olduğuna dikkat çeker. Ona göre bir iletişim ortamında anlatıcının (iletide bulunmaya çalışanın, konuşanın) **S** sözcelemleriyle¹⁰ bir şey anlatmaya çalışması demek, anlatıcının şu üç yönelim içinde olması demektir: (1) **S** sözceleminin dinleyende (iletinin alıcısında) **e** etkisine yol açması yönelimi, (2) dinleyen, anlatıcının bu 1 yöneliminde olduğunu kavraması/anlaması yönelimi, (3) dinleyen kişide kendini göstermesini istediği **e** etkisinin, bu kavramanın bir sonucu olarak ortaya çıkması yönelimi. Tek bir tümceyle dile getirmek gerekirse, anlatıcının sözceleminin dinleyende **e** etkisini göstermesi yöneliminin dinleyence kavranmasının bir sonucu olarak sözceleminin dinleyende **e** etkisini göstermesi yöneliminde olması gerekir. Grice, ayrıca, konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şeyin ne olduğunu sormanın, dinleyende kendini göstermesi istenen **e** etkisinin ne olduğunu sormaktan başka bir şey olmadığını da ekler.¹¹

Grice'a göre, zincirleme bu üç yönelimin üçünün birden taşınması durumunda ancak “bir şey anlatmaya çalışmaktan” söz edilebilir. Söz gelişi mendilini cinayetin işlendiği yere bırakarak cinayeti araştıran dedektifin, cinayeti işleyen mendilin sahibi **X** olduğuna inanmasını sağlayabilirim. Ancak böyle bir durumda benim mendili oraya bırakarak **X**'in katil olduğunu anlatmaya çalıştığım söylenemez. Çünkü anlatıcının, sözceleminin dinleyen kişide (dedektifte) **e** etkisini (katilin mendilin sahibi **X** olduğu inancını) doğurması yöneliminde olması yeterli değildir; ayrıca dinleyen kişinin bu sözcelemin arkasındaki yönelimi (sözcelemin dinleyende **e** etkisini doğurması yönelimini) kavraması yöneliminde de olması gerekir. Ne var ki, bu iki yönelimin ikisinin birden olduğu durumlarda da konuşan kişinin bir şey anlatmaya çalıştığı söylenemez. Söz gelişi Bay

⁹ Daha doğrusu “doğal olmayan yoldan bir şey anlatmanın” (*non-natural meaning*). Grice, ‘mean’ fiilinin İngilizcedeki kullanımlarından yola çıkarak doğal yoldan anlatmak (*natural meaning*) ile doğal olmayan yoldan anlatmayı birbirinden ayırır. O, ‘doğal yoldan anlatmak’ derken, ‘*Those spots means (meant) measles*’, ‘*Those spots didn’t mean anything to me, but to the doctor they meant measles*’ ve ‘*The recent budget means that we shall have a hard year*’ tümcelerindeki ‘mean’i; ‘doğal olmayan yoldan anlatmak’ derken ‘*Those three rings on the bell (of the bus) mean that the bus is full*’ ile ‘*That remark, Smith couldn’t get on without his trouble and strife, meant that Smith found his with indispensable*’ tümcelerindeki ‘mean’i göz önünde bulundurur. Grice’a göre ‘anlatmak’ ile asıl anlatılmak istenen bu ikincisi, yani “doğal olmayan yoldan anlatmak”tır. Bkz., Grice, “Meaning”, *Studies in the Way of Words* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1989), s. 213 vd.

¹⁰ *utterance*: Genel olarak, iletişim ortamından bağımsız tümceden (*sentence*) farklı olarak, iletişim ortamında konuşan kişinin bir şey anlatmaya çalışırken ürettiği tümce. Grice’ta iletişim ortamlarında bir şey anlatmaya çalışırken kullanılan dilsel ya da dildışı anlatımlar.

¹¹ Bkz., “Meaning”, a.g.e., s. 220. Ayrıca bkz., P. Grice, “Utterer’s Meaning and Intentions”, a.g.e., s. 92.

X'te karısı Bayan X'in Bay Y ile aşk yaşadığı yollu bir inanç oluşturma yönelimiyle, bu Bay X'e, karısıyla Bay Y'nin olmayacak ölçüde samimi bir manzara sergiledikleri bir fotoğraf gösterdiğimde bir şey anlatmaya çalıştığım söylenemez. Çünkü Bay X'te karısı ile Bay Y arasında aşk ilişkisi olduğu yollu inancın, benim onda böyle bir inanç oluşturma yöneliminde olduğumu kavramasının sonucunda oluşması yöneliminde olduğum söylenemez: Söz konusu fotoğrafı kazara odasında düşürdüğümde de onda böyle bir inanç oluşabilir. Benzer biçimde, odamdaki paragöz kişinin odadan çıkmasını sağlamak amacıyla pencereden dışarı para attığımda, ya da durdurmak amacıyla arabanın önüne çıktığımda da bir şey anlatmaya çalıştığım söylenemez. Yaptıklarımın bu kişilerde kendini göstermesini istediğim etkilerinin, bu etkileri görmek amacıyla yaptıklarımın arkasındaki yönelimlerin söz konusu kişiler tarafından kavranmalarının sonucunda ortaya çıktıklarını söylemek öyle çok kolay olmayacaktır: Paragöz, atılan paraları toplamak için dışarı çıkabilir; sürücü beni ezmemek için durabilir. Peki hangi koşullarda bu kişilerin bir şey anlatmaya çalıştıkları söylenebilir? Grice'a göre Bayan X ile Bay Y'yi samimi bir biçimde gösteren bir resim çizip Bay X'e gösterdiğimde, paragözü hafifçe kapıya doğru ittiğimde ya da ona kapıyı gösterdiğimde, arabaya el kaldırdığımda ancak bir şey anlatmaya çalıştığımın söz edilebilir. Bu son örneklerde, karşımdaki kişiler yaptıklarımın arkasındaki yönelimleri kavramadıkça, onlardan beklediklerim ortaya çıkmayacaktır. Söz konusu resmi yaparken benim, sözgelişi bir sanat yapıtı ortaya koymaya çalıştığımı düşünecek olursa Bay X'te beklediğim inanç oluşmayacaktır; paragöz kendisini hafifçe iterken, diyelim biraz ileri gitmemi istediğimi düşünecek olursa odadan çıkmayacaktır; sürücü el kaldırırken, örneğin iyi yolculuklar dilediğimi düşünecek olursa durmayacaktır.

VI. Grice'ın ortaya koyduğu anlatma edimi çözümlemesine, yukarıda ilk dört bölümde yapılan ayrımlar ışığında bakıldığında özellikle bir nokta dikkat çekiyor: **O, DİLDİŞİ ANLATIMLARLA DİLDİŞİ İLETİLERDE BULUNMAYI ÖZENLE ANLATMA KAVRAMININ DIŞINDA TUTMAYA ÇALIŞMAKTADIR.**¹² Katilin o olduğuna inanılmasını sağlamak amacıyla birinin mendilini cinayet yerine bıraktığımızda bir şey anlatmış sayılamayız; Herodes Vaftizci Yahya'nın başını tepsi içinde sunduğunda Herodes'e bir şey anlatmaya çalışmış olmuyordu; fenalaşan çocuk, durumu anlayıp yardım etmesi umuduyla ne kadar solgun olduğunu göstermeye çalışırken annesi ne bir şey anlatmış olmaz; kızının kırdığı değerli bir porseleni annesinin görmesi için olduğu gibi bırakan baba karısına bir şey anlatıyor değildir. ... Bay X'e karısıyla aşığının fotoğrafını gösterince, pencereden dışarı para atınca, arabanın yoluna çıkınca yine bir şey anlatmaya çalışıyor sayılamayız. Grice açık açık dile getirmez, ama onun, bizim dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunulmaya çalışıldığını söyleyebileceğimiz bu anlat-

12 "Meaning", a.g.e., s. 217 vd.

ma örneklerini anlatma kavramının dışında tutmaya çalışmasının arkasında, baştaki terim dizgesiyle dile getirilecek olursa, şöyle bir uslamlamanın bulunduğunu söylemek yanlış olmaz: Anlatmak, yalnızca bir yönelim zincirinin dışavurulması değil, bunun yanı sıra bu yönelimlerin kavranmasını sağlayıp karşıdaki kişide bir etki meydana getirme edimiye, bu yönelimlerin kavranmasını sağlayıp beklenen etkiyi doğuracak araçlar olan anlatımların, söz konusu yönelimleri tartışmasız bir biçimde taşıyacak anlatımlar olması gerekir. Dildışı anlatımlar söz konusu yönelimlerin dışavurulması açısından güvenilir araçlar olmadığı için, böyle anlatımlar aracılığıyla iletide bulunmaya çalışanların bir şey anlatmaya çalıştığını söylemek yanlış olur.

VII. Anlatma ediminde işe karışan yönelimlerin hangileri olduğunu tartışılabilir,¹³ ama ANLATMANIN DİLDİŞİ ANLATIMLARLA DİLDİŞİ İLETİLERDE BULDUĞUMUZ ANLATMA BİÇİMİ DE İÇİNDE OLMAK ÜZERE BİR YÖNELİM İŞİ OLDUĞU TARTIŞMA GÖTÜRMEZ. İster dildışı bir anlatımla dildışı bir iletide, ister dilsel bir anlatımla dilsel bir iletide, isterse dilsel bir anlatımla dilötesi bir iletide bulunmaya çalışalım, bunların hepsinde de, Grice'ın terimleriyle, (1) anlatımlarımın karşıdaki kişide e etkisini doğurması yöneliminde, (2) karşıdaki kişinin bu 1 yöneliminde olduğumu kavraması yöneliminde, (3) anlatımımın karşıdaki kişide ortaya çıkarmasını istediğim e etkisinin, 1 yönelimimi kavramasının sonucu olarak onda kendini göstermesi yöneliminde olurum.

Dildışı anlatımlarla dildışı iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimiyle başlayarak kendimize şu soruları soralım: (A.1) Avcının, borusunu sürekli çalmasının arkadaşlarında kaybolduğu inancını doğurması yöneliminde olmadığını söyleyebilir miyiz? Hayır. (A.2) Öteki avcıların, kendisinin 1 yöneliminde olduğunu kavramaları yöneliminde olmadığını söyleyebilir miyiz? Hayır. Avcı bu iki yönelim içinde olduğu içindir ki, boruyu olağan olmayan bir biçimde çalmaktadır. (A.3) Peki, avcının, boruyu sürekli bir biçimde çalmasının arkadaşlarında yaratmasını amaçladığı etkinin, arkadaşlarının kendisinin 1 yöneliminde olduğunu kavramalarının ya da anlamalarının sonucu olarak ortaya çıkması yöneliminde olmadığını söyleyebilir miyiz? Yine, hayır.¹⁴ Dilsel anlatımlarla dilsel iletelerde bulunmaya çalıştığımız anlatma biçimiyle dilsel anlatımlarla dilötesi iletelerde bulunmaya çalıştığımız anlatma biçiminde de bu soruların yanıtları değişmeyecektir: (B.1) Koca, 'Yağmur yağıyor' tümcesinin karısında yağmur yağdığı inancını doğurması yönelimindedir. (C.1) Sürücü, 'Yolda buz var' tümcesinin yolcуда hızlı gitme-

¹³ Örneğin, Searle *Söz Edimleri'nde* (s. 114 vd.), Arda Denkel *Anlamın Kökeni'nde* (İstanbul: Metis Yayınları, 1984; s. 111 vd.) Stefan Schiffer *Meaning'te* (Londra: Clarendon Press 1988; s. 17 vd.) bunu yapar.

¹⁴ Grice'in dildışı anlatımların iletide bulunmaya çalışan kişinin yönelimlerini tartışmaz bir biçimde taşımadığı gerekçesiyle, onlarla dildışı iletide bulunmayı anlatma ediminin dışında tutmasının nedeni, anlatma ediminin, dinleyen kişinin değil, konuşan kişinin yerine getirdiği bir edim olduğunu gözardı etmesidir. Searle'ün de belirttiği gibi, onun çözümlemesi, konuşan değil, dinleyen kişiyi temele alan bir çözümlemedir. Bkz., Searle, a.g.e., s. 115.

nin tehlikeli olduğu inancına yol açması yönelimindedir. (B.2 / C.2) Koca da sürücü de, 1 yönelimi içinde olduklarını karşılardaki kişilerin kavraması yönelimindedir. (B.3 / C.3) Koca da sürücü de karşılardaki kişilerde oluşmasını istedikleri inancın, bu kavramanın bir sonucu olarak kendini göstermesi yönelimindedir.

Bu durum, hiç kuşkusuz, bu üç anlatma biçimi arasında hiçbir fark olmadığını göstermez. Bu anlatma biçimleri arasında önemli farklar vardır. Yine dildişi anlatımlarla gerçekleştirdiğimiz anlatma biçimiyle başlayarak kendimize bir soru daha soralım. (A) Avcının boruyu sürekli çalması, söz konusu yönelimler içinde olduğunun dışavurulup kavranması ve dinleyen kişide beklenen etkinin ortaya çıkması bakımından UYGUN bir araç mı? Evet. Peki, GÜVENİLİR bir araç mı? Hayır, değil. Uygun, çünkü içinde bulunan koşullarda, öteki avcılarda boruyu çalmakta olan avcının kaybolmuş olduğu inancını yaratması olanaklı bir anlatım: Dünyaya ilişkin belli bir dizi bilgi dikkate alındığında borunun sürekli çalınması ile boruyu çalan kişinin yolunu kaybetmiş olması arasında bir neden-etki ilişkisi kurulabilir. Buna karşılık güvenilir değil, çünkü söz konusu koşullarda öteki avcılarda boruyu çalan arkadaşlarının kaybolmuş olduğu inancını oluşturmama olasılığına izin veren bir anlatım: Dünyaya ilişkin başka bir dizi bilgiler dikkate alındığında, boruyu çalan kişinin sözgelisi üzerindeki gerginliği atmaya çalıştığı; daha başka bir dizi bilgi dikkate alındığında da örneğin bu kişinin avda borunun nasıl kullanılacağını bilmediği yollu bir inanca yol açabilir. Daha da önemlisi, avcının, boruyu sürekli çalmasının arkadaşlarında bir e etkisi yaratması yollu eğilimini dışavurmak, daha açık bir deyişle, avcının bir şey anlatma yönelimini yansıtmak bakımından güvenilir bir araç değil: Öteki avcılardan, arkadaşlarının boruyu sürekli çalmasını sıradan bir olgu olarak değerlendirme olasılığı her zaman vardır.

Dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz anlatma biçiminde de durum bir noktada budur. (C) 'Yolda buz var' tümcesi sürücünün yönelimlerinin dışavurulup kavranması ve yolcuda beklenen etkinin ortaya çıkması bakımından uygun bir araç: İçinde bulunan koşullarda, yolcuda hızlı gitmenin tehlikeli olduğu inancını yaratabilecek bir anlatım: Dünyaya ilişkin belli bir dizi bilgi hesaba katıldığında 'Yolda buz var' önermesi ile 'Hızlı gitmek tehlikeli' önermesi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurulabilir. Ne var ki, tümcenin aynı nedenlerle güvenilir olduğunu söylemek kolay değildir: Yolcu o belli bir dizi bilgiyi değil, başka bir dizi bilgiyi dikkate alarak başka birtakım sonuçlara varabilir. Ancak, dilsel, yani **TEMEL İŞLEVİ İLETİŞİM OLAN BİR DİZGELERDEN BİRİ OLARAK** belli bir dilin dizim, anlam ve kullanım kurallarına göre üretilmiş anlatımlar, o anlatımı üretenin bir şey anlatma, bir iletide bulunma yönelimini, ya da Grice'ın terim dizgesiyle dile getirecek olursak, konuşan kişinin sözcelemine karşısındaki kişide bir e etkisi yaratması yönelimini dışavurmak bakımından, **BİR İLETİŞİM DİZGESİ DIŞINDA** üretilmiş dildişi anlatımlardan çok daha

güvenilir anlatımlardır. Örneğimize dönecek olursak, 'Yolda buz var' tümcesi, sürücünün, sözcelediği tümcenin dinleyen kişide BİR e etkisi yaratması yönelimini açık açık dışavuran, ama bu e etkisinin hangisi olduğunu aynı açıklıkta dışavurmayan bir anlatımdır. Günlük dille ifade etmek gerekirse, bu anlatma biçiminde dilsel anlatımlar iletişim yönelimimizi açıkça dışavurur, ama iletmeye çalıştığımız ne olduğunu aynı açıklıkla dışavurmaz: Dinleyen kişinin "Bu adam bana bir şey anlatmaya çalışıyor, ama ne?" demesine izin verirler.

Dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunduğumuz anlatma örneklerine gelince, durum oldukça farklıdır. (B) Kocanın sözcelediği 'Yağmur yağıyor' tümcesi, yönelimlerinin dışavurulması, kavranması ve beklenen tepkinin yaratılması bakımından uygun, uygun olduğu ölçüde de güvenilir bir anlatımdır. Aslında dilsel bir iletide bulunmaya çalışmak koşuluyla, bütün dilsel anlatımlar, yapıları gereği, yönelimlerimizin dışavurulmasını, kavranmasını ve dinleyen kişide birtakım sonuçlar yaratmasını güvence altına alan anlatımlardır. Avcı bulunduktan sonra "Aslında ben boruyu sürekli çalarken bir şey anlatmaya çalışmıyordum" diyecek olsa, bunda herhangi bir akıldışılık olmaz. Böyle bir durumda da arkadaşlarının buna verebilecekleri en makul karşılık "Biz öyle düşündük" olabilir. Fakat, ne "Yolda buz var diyen" sürücü, ne de "Yağmur yağıyor" diyen koca, akıldışı bir şey söylemiş olmayı göze almadan "Aslında ben '...' derken bir şey anlatmaya çalışmıyordum" diyebilir. Buna karşılık, avcının yanına gelen arkadaşlarına "Aslında ben boruyu sürekli çalarak üzerimdeki gerginliği atmaya çalışıyordum" demesinde hiçbir akıldışılık olmadığı gibi, sürücünün "Aslında ben 'Yolda buz var' derken yalnızca arabanın kaydığını anlatmaya çalışıyordum" demesinde de bir akıldışılık yoktur. Oysa kocanın "Aslında ben 'Yağmur yağıyor' derken kedinin masanın üzerine çıktığını anlatmaya çalışıyordum" demesi akıldışı olurdu. Bütün bunlardan sonra, sonuç olarak belki şu söylenebilir: Dildışı anlatımlar, anlatmayı anlatma kılan yönelimleri gevşek bir biçimde taşır. Dilsel anlatımlar ise bu yönelimleri, bu anlatımlarla dilsel bir iletide bulunmak söz konusu olduğundan sıkı bir biçimde; dilötesi bir iletide bulunmak söz konusu olduğunda ise gevşek bir biçimde taşır.

Bu açıklamalar ışığında Grice'ın örneklerine baktığımızda, kimilerinde gerçekten kişilerin anlatmayı anlatma yapan yönelimlerden kimilerini taşımadıkları açıktır. Sözgelisi, X'in mendilini cinayet yerine bırakarak dedektifte katilin X olduğu inancını yaratmak isteyen kişi, mendili cinayet yerine bırakmasının dedektifte katilin X olduğu inancına yol açması yönelimindedir. Ancak onun, bu yöneliminin dedektif tarafından kavranması yöneliminde olduğu söylenemeyeceği gibi dedektifte oluşmasını istediği inancın mendili cinayet yerine bırakmasının bir sonucu olarak dedektifte oluşması yöneliminde olduğu da söylenemez. Dolayısıyla bu kişinin yaptığı, bir şey anlatmaya çalışmak olarak değil, en iyimser yorumla, yanlış bir izlenim yaratmaya çalışmak olarak nitelenebilir.

Ancak, Grice'ın, söz konusu yönelimler eksik olduğu gerekçesiyle bir şey anlatılmaya çalışılmadığını belirttiği örneklerin büyük bir bölümünde, kişilerin söz konusu yönelimleri taşımadıklarını, dolayısıyla da bir şey anlatmaya çalışmadıklarını söylemek pek olanaklı görünmüyor. Sözgelisi, Herodes ve resim gösterme örneklerinde durum budur. Grice'a bakılırsa, Herodes'in, Salome'yi Vaftizci Yahya'nın öldüğüne inandırma yönelimi ve Salome'nin onun bu yönelimini kavraması yönelimiyle Vaftizci Yahya'nın başını tepsi içinde Salome'ye sunarken bir şey anlatmaya çalıştığını söyleyemeyiz. Adamda karısının Y ile aşk yaşadığına inandırma yönelimiyle ve adamın onun bunu yönelimini kavraması yönelimiyle karısı ile Y'yi samimi bir biçimde gösteren bir fotoğrafı gösteren kişinin durumu da böyledir. Çünkü bu kişilerde yaratılmaya çalışılan inançlar, başka şeyler yapıldığında da karşıdaki kişide ortaya çıkabilecek inançlardır. Örneğin, kişi söz konusu fotoğrafı kazara adamın odasında düşürdüğünde de aynı inanca yol açabilir. Grice'ın, iç içe geçmiş üç yönelimden ilk ikisi olduğu halde üçüncüsü olmayan, dolayısıyla de bir şey anlatılmaya çalışıldığı söylenemeyecek bu örneklerle getirdiği açıklama budur. Paragözü odadan çıkarmak amacıyla pencereden para atmaya da, durdurmak amacıyla arabanın önüne çıkmayı da böyle açıklar. Peki, bu örneklerde gerçekten söz konusu üçüncü yönelim içinde olunmadığı ileri sürülebilir mi? İleri sürülemez. Mendil bırakma örneğinde olduğu gibi, sözcelemiyle karşıdaki kişide e etkisi yaratmayı amaçlayan bir kişinin, karşıdaki kişinin onun bu yönelimini kavramasını istemeden (dolayısıyla üçüncü yönelim işin içine karışmadan), karşısındaki kişide bu e etkisini yaratmaya çalışması olanaklıdır. Ancak, hem sözcelemiyle karşısındaki kişide e etkisi yaratma amacı taşıyan hem de karşısındakinin, kendisinin bu amacını kavramasını isteyen bir kişinin, bu e etkisinin, kendisinin amacının kavramasının bir sonucu olarak karşıdaki kişide kendini göstermesi yönelimi içinde olması olanaklı değildir. Grice'ın bu durumu, "isteyerek ve açık bir biçimde birinin bir şey bilmesini sağlamak"- "söylemek", "birinin düşünmesini sağlamak"- "söylemek" ayırımıyla açıklamaya çalışması¹⁵ da doğrusu pek anlaşılır değildir.

Grice'ın açıklamasıyla ilgili olarak sorulması gereken bir ikinci soru daha var: Karşıdaki kişide sözcelemimin bir ürünü olarak ortaya çıkarmak istediğim etkinin, başka bir sözcelemimin sonucu olarak da karşıdaki kişide oluşabilecek bir etki olması, bu etkinin, sözcelemimle o etkiyi yaratma yönelimimin kavranmasının bir sonucu olarak karşıdaki kişide ortaya çıkması yöneliminde olmadığını (ortaya çıkmasını istemediğimi) gösterir mi? Anlatmak istediğim şeyi açık açık değil, dolaylı bir biçimde anlatmak, benim bu son yönelim içinde olmadığının kanıtı olabilir mi? Öyle sanıyorum ki, böyle bir durumu, benim üçüncü yönelim içinde olmadığının kanıtı olarak değil, karşıdaki kişide yaratmaya yöneldiğim etkiyi yaratmak için seçtiğim anlatımın, yönelimlerimin dışı-

¹⁵ "Meaning, a.g.e., s. 218. Söz konusu ayırmlar, olsa olsa, dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunmayı, dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunmayı ayırmaya çalışırken bir işe yarayabilir.

şavurulması, kavranması ve karşımızdaki kişide beklediğimiz etkinin yaratılması bakımından uygun, daha çok da güvenilir bir anlatım olmadığının kanıtı olarak görülmesi gerekir. Grice'ın fotoğraf gösterme, pencereden para atma ve yola çıkma örneklerinin ilk biçimleriyle, bunlardan farklı olarak bir şey anlatmanın kusursuz örnekleri sayılan ikinci biçimleri arasındaki fark da aslında buradadır: Adama karısı ile Y'yi samimi bir biçimde gösteren bir fotoğraf göstermek yerine, karısı ile Y'yi samimi bir biçimde gösteren bir resim çizip adamın önüne koyduğumuzda; pencereden para atmak yerine paragözü hafifçe kapıya doğru ittiğimizde ya da paragöze kapıyı gösterdiğimizde; arabanın önüne çıkmak yerine elimizi dur anlamına gelecek bir biçimde kaldırdığımızda, yönelimlerimizin dışavurulup kavranması ve karşımızdaki kişilerde beklediğimiz etkileri yaratılması bakımından daha amaca uygun, daha güvenilir anlatımlar kullanmaktan başka bir şey yapmayız.

VIII. Grice'ın anlatma edimi çözümlemesinde¹⁶ dikkati çeken bir başka nokta da, bunun SÖYLEDİĞİMİZDEN DAHA FAZLASINI ANLATMAYA ÇALIŞTIRGIMIZ, ya da yukarıda ilk dört bölümde yapılan ayırımları dikkate alarak dile getirecek olursak, DİLSEL ANLATIMLARLA DİLÖTESİ İLETİLERDE BULUNDUĞUMUZ DURUMLARI TEMELE ALAN bir çözümleme olmasıdır. Anlatma edimine Grice'a bakıldığında, bu anlaşılacak bir durum değildir elbette. Bunun arkasında, onun, 'mean' [anlat(maya çalış)mak] fiilinin İngilizcedeki kullanımlarından yola çıkarak anlatma edimi konusunda yaptığı dördü bir ayırım ve ayırt ettiği dört edim arasında kurduğu ilişki¹⁷ yatmaktadır. Kuşkusuz, İngilizce 'mean' ile Türkçe 'anlat(maya çalış)ma'nın kullanımları tam örtüşmez, ama Türkçeyi zorlamayı göze alarak onun bu dört anlatma edimini ve aralarında kurulan bağı şöyle özetlenebilir:

- (1) "x anlatımının¹⁸ anlattığı '...'dir" (*x means '...'*) derkenki "anlatmak" (*mean*): Örneğin, 'O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım' tümcesini alalım. Bu tümcede geçen 'ot' sözcüğüyle anlatılmaya çalışılan, "toprağın üstündeki kısmı odunsulaşmayan bitkiler" de olabilir, "hintkeneviri" de. Buna bağlı olarak da koşul tümcesiyle anlatılmaya çalışılan, "O sıralar, toprağın üstündeki bölümü odunsulaşmayan bitkilerin büyümesine katkıda bulunuyor olacağım" da olabilir, "O sıralar hintkenevirlerinin büyümesine katkıda bulunuyor

16 "Meaning" dışında ayrıca bkz., "Logic and Conversation" (Grice, a.g.e., s. 22-40), "Utterer's meaning and Intentions" (Grice, a.g.e., s. 86-116), "Utterer's Meaning, Sentence Meaning and Word Meaning" (Grice, a.g.e., s. 88-91).

17 Bkz., "Utterer's Meaning and Intentions", a.g.e., s. 88-91

18 Daha doğrusu x sözcelem-tipinin (*utterance-type*). Grice açısından bu anlatım bir sözcük ya da bir deyim de olabilir, sözcük ya da deyim benzeri "dilsel olmayan" (*nonlinguistic*) — bu yazının başında yaptığımız ayırımları dikkate alarak söyleyecek olursak "sözdışı" — bir anlatım da olabilir; bir tümce de olabilir, trafik polislerini trafiği ellerini kullanarak yönetirken yaptığı o belirli işaretler gibi tümce benzeri, "dilsel olmayan" — sözdışı — anlatımlar da olabilir. (Bkz., "Utterer's Meaning and Intentions", a.g.e., s. 89.)

olacağım” da olabilir. Bunlar, bir anlatımın “zamandışı olarak anlattıkları”dır (*timeless meanings*).

- (2) “x anlatımının anlattığı ‘...’ idi” (*x meant ‘...’*) derkenki “anlatmak”: Bir anlatım zamandışı olarak birden fazla şey anlatabilir (birden fazla anlam taşıyabilir). Nitekim, ‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ tümcesinde karşılaştığımız durum buydu. Ancak, bir anlatım kullanıldığı belli bir iletişim ortamında bunlardan yalnızca birini anlatabilir. Dolayısıyla, anlatımın üretildiği o iletişim ortamında bunlardan hangisi anlattığını söyleyebilecek durumda olmamız gerekir. Örneğin, “‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ anlatımının bu iletişim ortamında anlattığı şey, ‘O sıralar, toprağın üstündeki bölümü odunsulaşmayan bitkilerin büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ idi” diyebilmeliyiz. Bu, bir anlatımın “belli bir iletişim ortamında zamandışı olarak anlattığı şey”dir (*applied timeless meaning*) ve insanlara bir anlatımın kullanıldığı iletişim ortamındaki doğru yorumunu verir.
- (3) “Konuşan kişi K’nın x anlatımıyla anlattığı ‘...’ idi” (*Utterer meant by x ‘...’*) derkenki “anlatmak”: K’nın yukarıdaki ‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ tümcesiyle anlatmaya çalıştığı, “O sıralar ölmüş olacağım” da olabilir. Ancak, örneğimizde K’nın kullandığı bu anlatımda geçen ‘otların büyümesine katkıda bulunmak’ sözü, ‘toprak olmak’ gibi “ölmek” anlamına gelen bir deyim değildir. Bu yüzden, K’nın ‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ anlatımıyla “O sıralar ölmüş olacağımın”ı anlatmaya çalışması, bu anlatımın ne zamandışı olarak bir şey anlatması ne de belli iletişim ortamında zamandışı olarak bir şey anlatması olarak nitelenebilir. Bu, “anlatımların özel durumlarda anlattıkları”dır (*utterance-type occasion meaning*).
- (4) “Konuşan kişi K, x’i sözceleyerek ... olduğunu anlattı” (*U meant by uttering x that ...*) derkenki “anlatmak”: K’nın ‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ anlatımıyla “O sıralar ölmüş olacağım”ı anlatmaya çalışmasını (3. anlatma biçimini); onun ‘O sıralar otların büyümesine katkıda bulunuyor olacağım’ tümcesini sözceleyerek o sıralar ölmüş olacağını anlatmaya çalışmasıyla (4. anlatma biçimiyle) karıştırmamak gerekir. Bu son anlatma biçiminde K, üçüncüsünden farklı olarak, kendisinin o sıralar ölmüş olacağını söylemiş kabul edilir. Üçüncü anlatma biçimi açıklanmaya çalışılırken tırnak işaretlerine başvurulurken, “anlatıcının özel durumlarda anlattıkları” (*utterer’s occasion meaning*) olarak nitelenebilecek sonuncusu açıklanmaya çalışılırken dolaylı anlatıma başvurulması bu yüzdendir.

Grice’in bu dört anlatma edimi arasında kurduğu bağa gelince, ona göre, anlatıcının özel durumlarda bir şey anlatması, anlatıcının yönelimlerine; anlatımların zamandışı

olarak bir şey anlatmaları, anlatımların belli bir iletişim ortamında zamandışı olarak bir şey anlatmaları ve anlatımların özel durumlarda bir şey anlatmaları ise anlatıcının özel durumlarda bir şey anlatması kavramına (dolayısıyla da temelde anlatıcının yönelimlerine) dayanılarak açıklanabilir ancak.¹⁹ Fakat Grice'ın, öteki üç anlatma biçiminin kendisine başvurularak açıklanabileceğini (dolayısıyla bir anlamda da söz konusu üç anlatma biçiminin kendisinden türetilebileceğini) ileri sürdüğü temel anlatma biçimi olan anlatıcının özel durumlarda bir şey anlatmasını tanımlarken başvurduğu tek kavram "yönelim" değildir.

Anlatıcının özel durumlarda bir şey anlatmasının söz konusu olduğu durumlarda, söylenenden daha fazlası, ya da başka bir deyişle söylenenin ötesinde başka bir şey anlatılmaya çalışılır. "Yönelim", Grice'ın, deyim yerindeyse, bunun "anlatma" bölümünü açıklarken başvurduğu kavramdır; "söylenenden daha fazlası"nı açıklarkense başka iki kavrama daha başvurur: "işbirliği ilkesi" (*co-operative principle*) ve "konuşma sezdirileri" (*conversational implicature*).²⁰ Örneğin, A'nın B'ye, C'nin nerede olduğunu sorması üzerine B'nin "Beş dakika önce postaneye doğru gidiyordu" dediğini düşünelim.²¹ Böyle bir durumda, B'nin söz konusu tümceyi sözcelerken, söylediğinden daha fazlasını anlatmaya çalıştığı, x derken onun ötesinde y gibi başka bir şey anlatmaya çalıştığı açıktır. Peki, örnekte B'nin, benzer durumlarda başkalarının, x deyip y'yi anlatmaya çalışmalarını olanaklı kılan nedir? Grice'a göre, bunu, karşılıklı konuşma sırasında hem konuşan hem de dinleyen kişi tarafından dikkate alınan işbirliği ilkesidir: "Konuşmaya katkı, katkıyı yaptığın aşamanın gerektirdiği biçimde, tarafı olduğun söz alışverişinin kabul görmüş amacı doğrultusunda yap."²² Grice bu ilkeyi, Kant'tan esinlenerek "nicelik", "nitelik", "bağıntı" ve "tarz" başlıkları altında topladığı bir dizi buyruğa ayırır:

(1) Nicelik buyrukları:

(1a) Konuşmaya katkı tarafı olduğun söz alışverişinin o anki amaçlarının gerektirdiği ölçüde bilgilendirici olsun.

(1b) Konuşmaya katkı gerektiğinden fazla bilgilendirici olmasın.

(2) Nitelik buyrukları:

(2a) Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme.

(2b) Elinde yeterli kanıt olmayan şeyi söyleme.

19 "Utterer's Meanings and Intentions", a.g.e., s. 91. Ayrıca bkz., "Utterer's Meaning, Sentence Meaning and Word Meaning", a.g.e., s. 117 vd.; "Meaning", a.g.e., s. 217.

20 Bkz., "Logic and Conversation", a.g.e., s. 22-40.

21 Örnek, G. Leech ile J. Thomas'tan uyarlanmıştır. Bkz., "Language, Meaning and Content: Pragmatics"; N. E. Collinge (yay.), *An Encyclopedia of Language* (Londra: Routledge, 1990), s. 179 vd.

22 "Logic and Conversation", a.g.e., s. 26.

- (3) Bağını buyruğu:
Konuşmaya katkın ilgisiz olmasın.
- (4) Tarz buyrukları ('Açık ol' buyruğunun altbuyrukları):
  - (4a) Anlatımda bulanıklıktan kaçın.
  - (4b) Belirsizlikten kaçın.
  - (4c) Kısa konuş (Sözü gereğinden fazla uzatma).
  - (4d) Derli toplu konuş.

Örneğimize dönecek olursak, B, A'nın, C'nin nerede olduğu sorusuna karşılık "Beş dakika önce postaneye doğru gidiyordu" diyerek A'ya, C'nin aranacağı en uygun yerin sözü geçen postane ya da dolayları olduğunu anlatabilmekte, A da bunu anlayabilmektedir; çünkü B yukarıda sözü edilen işbirliği ilkesini dikkate almakta, A'nın da bu ilkeyi dikkate alacağını düşünmektedir; benzer biçimde de A söz konusu ilkeyi dikkate almakta, B'nin de o tümceyi sözcelerken bu ilkeyi dikkate aldığını düşünmektedir. Biraz daha açalım: B'nin söylediği şey, ilk bakışta A'nın sorusunun yanıtı değildir. Ama bağını buyruğu B'nin sözcelediği tümcenin A'nın sorusuyla bağını kurar. Nicelik buyrukları, C'nin o anda bulunduğu yerin postane ya da dolayları olduğunu; nitelik buyrukları C'nin yine de orada olmama olasılığının olduğunu, "Sözü gereğinden fazla uzatma" biçimindeki tarz buyruğu da, B'nin C'nin nerede olduğunu bilmediğini, ama postana ya da dolaylarında olmasının büyük bir olasılık olduğunu düşündüğünü anlatır. Grice, B'nin 'Beş dakika önce postaneye doğru gidiyordu' tümcesini sözcelediği sırada işbirliği ilkesine dayanarak A'ya iletmeye çalıştığı bütün bu içeriklere "konuşma sezdirileri" der.

IX. 'Anlatım'dan başta sözdışı ve sözel olarak ikiye ayırdığımız dilsel anlatımları anlayan Grice'in, anlatma ediminin yukarıdaki ilk iki biçiminde, dilsel ANLATIMLARIN, AIT OLDUKLARI DİLLERİN KURALLARI ÇERÇEVESİNDE taşıyıp iletebildikleri içerikleri; son ikisinde ise, iletide bulunmaya çalışan ANLATICILARIN, dilsel ANLATIMLARLA, BİRTAKIM ÖZEL KOŞULLAR ÇERÇEVESİNDE karşılarındaki kişilere iletebilecekleri içerikleri dikkate aldığı açıktır. Bu da, bizim terim dizgemizle, sırasıyla, dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunduğumuz durumlarla, dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz durumları dikkate almaktan başka bir şey değildir aslında. Bu yorumu sürdürerek, Grice'in bir anlatımın zamandışı olarak bir şey anlatmasından söz ederken, dilsel bir anlatımla iletişim ortamından bağımsız olarak birbirinden farklı dilsel iletilerde bulunabildiğimizi; bir anlatımın bir iletişim ortamında zamandışı olarak bir şey anlatmasından söz ederken, dilsel bir anlatımla belli bir iletişim ortamında ancak tek bir dilsel iletide bulunabileceğimizi; anlatımların özel durumlarda bir şey anlatmasından ve anlatıcının özel durumlarda bir şey

anlatmasından söz ederken ise, dilsel bir anlatımla, dünyaya ilişkin bir dizi bilgiyi varsayarak, o sırada dilin kurallarını varsayarak vermeye çalıştığımız dilsel iletinin ötesinde başka bir iletide daha bulunabileceğimizi ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.

X. Dilsel anlatımlarla dilötesi iletelerde bulunmaya çalıştığımız durumlarda Grice'ın işbirliği ilkesinin, ya da o olmasa bile benzeri başka bir ilkenin; nicelik, nitelik, bağlantı, tarz buyrukları benzeri buyrukların işe karışmadığı söyleyemeyiz. Peki, **bir anlatma edimi çözümlemesinde, dilsel anlatımlarla dilötesi iletelerde bulunduğumuz durumları temele alıp, DİLSEL ANLATIMLARLA DİLSEL İLETİLERDE BULUNDUĞUMUZ ANLATMA BİÇİMİNİ ONDAN TÜRETİP ONA DAYANARAK AÇIKLAMAK ne ölçüde olanaklıdır?** Başka bir deyişle, **dilsel anlatımlarla dilsel iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimini Grice'ın dilsel anlatımlarla dilötesi iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimini açıklamaya çalışırken başvurduğu kavramlarla açıklayabilir miyiz?**

Ortada temel bir kavram ve ona dayanılarak açıklanmaya çalışılan türemiş kavramlar varsa bir noktanın hiç gözden kaçırılmaması gerekir: Temel kavram açıklanmaya çalışılırken başvurulan ikincil kavramlar, türemiş kavramlar için de —yeterli olmamakla, türetmenin derecesine göre üçüncül, dördüncül kavramlar gerekli olmakla birlikte— geçerli olmalıdır.²³ Grice'ın anlatma kavramıyla ilgisinde söyleyecek olursak, temel anlatma biçimi olarak alınan dilsel anlatımlarla dilötesi iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimini (yani anlatıcının özel bir durumda bir şey anlatmaya çalışmasını —*utterer's occasion meaning*'i) açıklamak için başvurduğu “yönelim” ve “işbirliği ilkesi” ve “konuşma sezdirileri” kavramları, dilsel anlatımlarla dilsel iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimi (*applied timeless meaning, utterance-type meaning*) için de geçerli olmalıdır. Peki, gerçekten öyle mi?

Bir şey anlatmaya çalışmanın, dildışı anlatımlarla dildışı iletelerde bulunduğumuz anlatma biçimi de içinde olmak üzere, her biçiminin bir yönelim işi olduğu yukarıda (VII) gösterilmişti. “İşbirliği ilkesi” ile “konuşma sezdirileri”ne gelince, bunların dilsel anlatımlarla dilsel iletelerde bulunduğumuz anlatma biçiminde de geçerli kavramlar olduğu söylenemez.

Evet, “Yolda buz var” diyerek hızlı gitmenin tehlikeli olduğunu anlatmaya çalışan sürücü, Grice'ın “işbirliği ilkesi”ni —ya da benzeri başka bir ilkeyi— gözetmekte, yolcunun da bu ilkeyi dikkate almasını beklemektedir: “Konuşmaya katkını, ... tarafı olduğun söz alış verişinin ... amacı doğrultusunda yap” gibi bir ilkeyi ve onu oluşturan söz konusu buyrukları hesaba katmayan bir sürücünün, kendisinden arabayı daha hızlı sürmesini isteyen yolcuya, “Yolda buz var” diyerek, *yolda buz olduğu* dışında başka bir şey

---

23 Temel kavramlarla türemiş kavramlardan ve bunlar arasındaki ilişkiden söz ederken, Platon'un *Sofists*'te (219A vd.) “oltayla balık avcılığı”ni “sanat” kavramından türetirken yaptığı çözümlmeyi dikkate alıyorum.

anlatması olanaklı olmadığı gibi, bu ya da benzeri bir ilkeyi hesaba katmayan söz konusu yolcunun da kendisine söylenen “Yolda buz var” sözlerinden *yolda buz olduğu* dışında başka bir şey anlaması da olanaklı değildir. Eğer benden arabayı daha hızlı sürmemi isteyen yolcuya, benden ne istediğini anladığımı ama bu isteğini yerine getirmenin tehlikeli olduğunu anlatmak için “Yolda buz var” gibi “ilgisiz”, yani söylediğinden başka bir şey anlatan —aktardığı içerik ile kendisi arasında *dilsel* bir bağ olmayan— dilsel bir anlatım kullanıyorsam, ya deli olmalıyım, ya ortada bu ikisi arasında bir bağ olduğunu ve bu bağın nasıl bir bağ olduğunu söyleyen “işbirliği ilkesi” ve söz konusu buyruklar²⁴ olmalıdır, ya da hiç üşenmeden işin başında/sonunda bütün bunları tek tek dile getirmem gerekir. İşbirliği ilkesi ya da işin başında/sonunda fazladan söylediklerimden dolayı, anlatmaya çalıştığım şey ile onu anlatmak için kullandığım dilsel anlatım arasında bir bağ olduğunu bilen, dünyaya ilişkin ansiklopedisini kullanarak da bu bağı (yoldaki buz ile hızlı gitmek arasındaki bağı) kuran yolcunun da “Yolda buz var” diyerek kendisine hızlı gitmenin tehlikeli olduğunu anlatmaya çalıştığımı anlamasından daha olağan bir şey olamaz.

Peki, bir de sürücünün hızlı gitmesini isteyen yolcuya hızlı gitmenin tehlikeli olduğunu anlatmak için “Yolda buz olduğu için hızlı gitmek tehlikeli” diyerek *yolda buz olduğu için hızlı gitmenin tehlikeli olduğunu* anlatmaya çalıştığımı düşünelim ve soralım: Böyle bir durumda anlatılmak istenen şey ile onu anlatmak için söylenen sözler arasında bir bağ olduğunu söyleyen bir işbirliği ilkesi ile bu bağın nasıl bir bağ olduğunu açıklayan buyruklara gerek var mı? Ya da, bu ilke ve buyruklar olmasa sürücü anlatmak istediğini anlatamaz, yolcu da kendisine anlatılmaya çalışılan şeyi anlayamaz mı? Onlara hiç gerek olmadığını, işbirliği ilkesi ile nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz olmadan da sürücü ile yolcunun anlaşacaklarını görebilmek için, kendimizi sürücünün ya da yolcunun yerine koymak yeterlidir. Onlara gerek yoktur, çünkü anlatılmak istenen şey ile onu anlatmak için seçilen dilsel anlatım arasında, kullanılan dilin dizim, anlam ve kullanım kurallarının belirlediği çok sıkı bir bağ vardır. Bir şey söyleyip söylediğimizden başka bir şey anlatmaya çalıştığımız durumlarda bizi zorlayan, dolayısıyla bu ikisi arasında bir bağ olduğunu söyleyen bir ilkeyi, ya da fazladan böyle bir bağ olduğunu söylemeyi zorunlu kılan da bu tür bir bağın olmayışıdır.

XI. İşbirliği ilkesi ve buyruklar, dilsel anlatımlar aracılığıyla dilötesi iletilerde bulunmaya çalışırken işe karıştığı oranda, DİL DIŞI ANLATIMLARLA DİL DIŞI İLETLERDE BULUNMAYA ÇALIŞIRKEN de işe karışıyor mu? Bu anlatma biçimi-

24 Grice’in nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz buyruklarının, ‘Yolda buz var’dan “Hızlı gitmek tehlikeli” ye geçisi, başka bir deyişle yoldaki buz ile hızlı gitme arasında nasıl bir bağ olduğunu açıklayan değil, yalnızca bu ikisi arasında bir bağ olduğunu söylediğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu yazının konusu dışında kalıyor ama Grice’in işbirliği ilkesinin dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz anlatma biçimine de doyurucu bir açıklama getirdiğini söylemek olanaklı değildir. Bu anlatma biçiminde bize gereken şey, anlatım ile taşıdığı içerik arasında bir bağ olduğundan çok nasıl bir olduğunu söyleyen kurallardır.

ni “işbirliği ilkesi”, “nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz buyrukları”, “konuşma sezdirileri” kavramlarına dayanarak açıklayabilir miyiz? Aslında, dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunmayı özenle anlatma kavramının dışında tutan (Bkz. VI) Grice’a böyle bir soru sorulamayacağı açıktır. Ancak yazının başında yapılan anlatma edimi çözümlemesinde dildışı anlatımlarla dildışı iletilerde bulunmayı da bir şey anlatmaya çalışmanın yollarından biri olarak kabul ettiğimize, üstelik bu anlatma biçiminin de tıpkı öteki ikisi gibi bir yönelim işi olduğunu göstermeye çalıştığımızı (Bkz. VII) göre, bu soruyu en azından kendimize sormak zorundayız.

Yine örnekler üzerinden gidelim ve soralım: Avcının arkadaşlarına vermeye çalıştığı “Kayboldum” iletisi ile bu iletide bulunmak için kullandığı anlatım, yani yanındaki av borusunu sürekli çalması arasında, ‘Kayboldum’ dilsel anlatımı ile *kayboldum* iletisi arasındaki gibi doğrudan bir bağ var mı? Hayır, yok. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi (Bkz. II), avcının av borusunu sürekli çalarak kaybolduğunu anlatması da olanaksız değildir: Avcı ve arkadaşları, tıpkı yolcu ile sürücünün ‘Yolda buz var’ anlatımı ile hızlı gitmenin tehlikeli olduğu arasındaki boşluğu doldurduğu gibi, borunun sürekli çalınması ile boruyu çalanın kaybolmuş olduğu arasındaki boşluğu dünyaya ilişkin ansiklopedileriyle doldurabilirler. Avcıya kaybolduğunu anlatmak için borusunu sürekli çaldıran, arkadaşlarının da borunun sürekli çalınmasından yola çıkarak onu çalanın kaybolmuş olduğu anlamasını sağlayan bu olanaktır.

Kullanılan anlatımlar ile onlar aracılığıyla anlatılmak istenenler arasında doğrudan bir bağın olmadığı, dolayısıyla anlatılmak istenenin kolayca iletilemediği, bunun için de karşıdaki kişiye “Bu adan bir şey anlatmak istiyor ama ne?” diye sorduran durumlarda, bu “... ama ne?” sorusunun yanıtını aramak üzere bizi dünyaya ilişkin ansiklopedimize gönderenin, Grice’ın “Konuşmaya katkını, ... tarafı olduğun söz alış verişinin ... amacı doğrultusunda yap” diyen işbirliği ilkesi gibi bir ilke olduğunu varsaymanın, anlatma edimi çözümlemesinde bize önemli bir üstünlük sağladığını kabul etmek gerekir. Ancak, dildışı anlatımlarla dildışı iletide bulunmaya çalıştığımız durumlar, dinleyen kişiye, “Bir şey anlatmak istiyor, ama ne?” sorusundan önce “Bu adam ne yapıyor?” sorusunu sorduran durumlardır. Dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuzda dinleyen kişi “... ne yapıyor?” sorusunu sormaz, çünkü dilsel bir anlatım üretmek, her şeyden önce²⁵ bir şey anlatmaya çalışmaktır. Dolayısıyla, karşıdaki kişiye “Bu adam ne yapıyor?” sorusunu sorduran durumlarda, işbirliği ya da benzeri bir ilkenin yanı sıra, bize bu sorunun yanıtını “Bir şeyler anlatmaya çalışıyor” diye verdiren başka bir ilke, sözgelişi “Dildışı yollarla bir şey anlatmak istediğin durumlarda, bir şey anlatma yöneliminde olduğunu dışavurmak için, anlatmak istediğin şeyi anlatmak amacıyla seçtiğin dildışı an-

25 Evet, dilsel anlatımları zaman zaman bir şey anlatmaya çalışmadan da kullanırız: Sözgelişi, ‘Bu yağurdu sarmısaklasak da mı saklasak, sarmısaklamasak da mı saklasak?’ böyledir. Onunla bir soru sormayız, birbirine benzeyen bir dizi sesi dilimiz sürçmeden çıkarabildiğimizi gösteririz (ya da gösteremeyiz).

latımı, bu yönelimini dışavuracak biçimde kullan” diyen *dildışı iletişim ilkesi* diyebileceğimiz bir ilke daha olduğunu varsaymak zorundayız.

XII. Bütün bunlardan sonra artık şunları söyleyebiliriz: GRICE’İN ÇÖZÜMLEMESİ, ANLATMA EDİMİ AÇISINDAN TEMEL BİR ÇÖZÜMLEME DEĞİLDİR. Bu çözümleme, her şeyden önce, anlatma edimi içinde değerlendirilmesi gereken dildışı anlatımlarla bir şey anlatmaya çalışmayı dışarıda bırakmaktadır. Ayrıca, temel anlatma biçimi olarak kabul edilen dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunmayı açıklamak için kullanılan “işbirliği ilkesi”, nitelik, nicelik ... buyrukları’, “konuşma sezdirileri”nin, ondan türediği ileri sürülen anlatma biçiminde, yani dilsel anlatımlarla dilsel iletilerde bulunduğumuz durumlarda işe karıştığını söylemek de olanaklı görünmektedir. Ancak **GRICE’İN ÇÖZÜMLEMESİNİN ANLATMA EDİMİ AÇISINDAN ÇOK ÖNEMLİ ÇOK ÖNEMLİ KAVRAMLAR İÇERDİĞİ DE AÇIKTIR:** “İşbirliği ilkesi”nin, nitelik, nicelik ... buyrukları’nın, “konuşma sezdirileri”nin, dildışı anlatımlarla dildışı, dilsel anlatımlarla dilötesi iletilerde bulunduğumuz anlatma biçimlerini açıklamakta önemli katkıları olan kavramlar olduğu yadsınamaz. En önemlisi, onun “yönelim” kavramını hesaba katmayan bir anlatma edimi çözümlemesi düşünmek olanaksız görünmektedir.